

Novemberi ébredés

Dobozokban papírok: bevehetetlen vár a múlt.

1956. november 2-án, pénteken – úgy emlékszem, száraz, derűs idő volt (a korabeli újságokban időjárás-jelentést nem találni) – egész délelőtt a városban bolyongtam. Merre jártam, mit csináltam – nem emlékszem.

Talán a Gellért téren vásároltam meg a fellelhető összes napilapot. És délután fölolvastam nagyanyámnak a legfontosabb híreket. Talán csak a címeket. Népszabadság: *Magyarország semleges!*; Népszava: *Feltámadtunk, újra élünk*; Magyar Nemzet: *A történelem parancsa*; Irodalmi Újság: *Lábhoz tett fegyverrel*; Igazság: *Függetlenek vagyunk! Semlegesek vagyunk!*; Új Magyarország: *Pártok és egység*; Esti Hírlap: *Diadalmas sorsforduló*; Magyar Világ: *Ne bánisd a magyart!*; Forradalmi Ifjúság: *Vérrel vívtuk ki magunknak*; Egyetemi Ifjúság: *Háború?...*

Két nappal korábban édesanyám második férje, Kecskeméten élő nevelőapám teherautóval Pestre jött, lisztet, krumplit hozott a fővárosnak, s miközben állva, a konyhában nagyanyámmal megittak egy kávé, halkán megjegyezte: ne legyünk nagyon boldogok, az orosz tankok körbezárták a várost, s a lövegek mind Budapest felé fordítva...

Háború? Elolvastam akkor az Egyetemi Ifjúság vezércikkét?

„Záhony felől újabb vöröscsillagos acélotrombaságok közelednek fővárosunk felé. A magyar kormány határozott kívánságának ellenére a szovjet csapatok nem hagyják el az országot, ellenkezőleg, folytatják hazánk előzönlését.

Soha még diktatúra annyi frázist nem fecserejt világgá, mint a szovjet, soha még ily gyorsan nem omlott össze egy évtizedes gondossággal plántált hazugság, mint a szovjeté. Amikor a múlt héten szerda hajnalban az első szovjet páncélcsoportok lőni kezdték a kábult várost, minden normális ember tudta, hogy itt nemcsak Gerő és Hegedüs ostobaságáról és elvetemültségéről van szó, hanem arról, hogy [a] békésnek és népinek álcázott hatalom kimutatja népellenes agyait.”

Újabb és újabb tankoszlopok lépték át a magyar-szovjet határt, harckocsik zárták körbe a fővárost, a kormány folyamatosan tiltakozott: ott vibrált a levegőben a végzet.

És az utcán mindenki mosolygott. Nem emlékszem, aznap délelőtt merre jártam, mit csináltam, de csak csillogó szemekkel találkoztam az utcán. Magyarország reménykedett.

Vasárnap reggel, november 4-én ágyúdörgésre ébredünk.

Hétfőn este az óvóhelyen szorongunk, a Bartók Béla úton befelé dühögő szovjet tankok a mi házunkat is megsorozzák.

Kedden délelőtt a Móricz Zsigmond körtéren báméskodom, kerülgetem a szénné égett orosz katonák holttestét: saját tankjaik taposták őket el.

Szerdán reggel néma csend: a redőny résein át figyeljük, ahogy a szovjet katonák lassan, óvatosan araszolnak előre a Villányi úton. A tenispálya nyitott tér. A katonák félnek. Hason csúszva kúsznak a vörös salakon. A Körtéren egy ronccsá lőtt magányos légelhárító ágyú silbakol.

Csütörtök: a Fadrusz utca sarkán lecövekel egy orosz tank. Gyökeret ereszt.

Vasárnap átmerészkedem Pestre: könnyes szemű emberek a rommá lőtt Körúton, Üllői úton.

Íróasztalomon újsághalom: szabadságálmunk maradékai.

Dobozokban papírok: félévszázada bolyongok a bevehetetlen várban.

Amikor először olvastam – valamikor 1956 novemberében – Németh László *Pártok és egység* című írását (Új Magyarország, 1956. november 2.), nagyon idegenkedtem minden gondolatától. Legfőképpen ettől: „Éppen ezért nagyon fontosnak tartanám, hogy a kormánykoalíció pártjai, de lehetőleg minden párt közös nyilatkozatot adjon ki, amelyben a szocializmus néhány nagy elve mellett, mint a gyárak állami kézben tartása, bizonyos alacsony (25–40?) holdszám fölötti birtokok vissza nem adása, hitet tennének. Nagyon szép lenne, ha néhány olyan elvben is megegyezhetnénk, amely a szocializmus sajátos helyi jellegét is hangsúlyozhatná, mint pl. a munkásság részesedésének kimondása az ipar és kereskedelmi vállalatok vezetésében és jövedelmében...”

Akkor úgy gondoltam, ma úgy gondolom: Németh László politikai álmodozó. Amit 1956. november 2-án óhajként megfogalmazott, az politikailag lehetetlen, a gyakorlatban megvalósíthatatlan, durvábban fogalmazva: fából vaskarika. A valóságban diktatúra és demokrácia állt szemben, nem az egypicit-szocializmus a teljes-szocializmussal, vagy finomabban: a jó szocializmus a rossz szocializmussal.

Igaz, egységes csak abban volt akkor a nemzet, amit nem akart: Rákosit, Gerőt, ávéhát, téeszcsét, beszolgáltatást, egypártrendszert, orosz-uralmat, elvtárs-vircsaftot.

1956. október 23. – *forradalom*. A forradalom rombol: eltünteti a régit. Mert nagyon sokan akarják, hogy eltűnjön a régi. De akik a régi nem-

akarásában egyetértenek, ritkán egységesek abban: mit építsünk fel a romok helyén. Németh László 1956. november 2-án úgy gondolta: a rossz szocializmus helyén jó szocializmust kell építeni. Mások egészen mást akartak.

Kamasz voltam, sok mindent nem tudtam a világról. A szocializmus számomra apám erőszakos halálát, édesanyám sokszor könnyes szemét, a napköziben a földön kuporogva elfogyasztott ebédet, a mindennapi filléres gondokat jelentette. És 1956. október 23. azt, hogy ennek a szocializmusnak egyszer s mindenkorra vége lesz.

1956. november 4. hajnala pedig azt: meg kell tanulni álmok nélkül élni.

Szovjet tankok dübörögtek az utcán, a házunkban lakó államvédelmi tiszt, aki októberben eltűnt, most pufajkában, gépfegyverrel, öntudattól zsíros képpel tért vissza a házba. (A másik, szép szál buta legény a parlamenti díszszázadból, aki két hétig a lichthofban szorongott, leszerelt; *hazamegyek falura, parasztnak* – mondta a lépcsőházban nagyanyámnak.) Kádár János, aki november 1-én este a rádióban még arról beszélt: a szovjet hadseregnek ki kell vonulni hazánkból, most azt magyarázza: csak a szovjet elvtársak baráti segítsége mentheti meg, állíthatja talpra hazánkat, mert egyetlen helyes út van – a szocializmus *útja*. („Népünk vérével bizonyította, hogy rendületlenül támogatja a kormánynak a szovjet erők teljes kivonására irányuló követelését! Nem akarunk tovább függőséget! Nem akarjuk, hogy hadszíntérré váljon az ország! Minden becsületes hazafihoz szólunk! Fogjunk össze a magyar függetlenségért, a magyar szabadság diadaláért!” – mondotta volt Kádár János november 2-án a Magyar Rádióban. A Népszabadság másnapi számában megjelent, az előző nap hallott szöveget majd félévszázad múltán most újraolvasva ma sem csodálkozom azon, hogy 1956 novemberében kétszínű gazembernek és hazaárulónak tartottam Kádár Jánost.)

És Németh László írását 1956. november 4-én – amikor a legtöbb napilap, ha kinyomtatták is, utcára már nem került – épp a Népszabadság tartja fontosnak újraközölni, az egyetlen napilap, amelynek 1956 novemberében (orosz tankok által biztosított) kizárólagos joga megjelenni és hirdetni a szocializmus dogmáját.

Nem szerettem a szocializmust. Nem szerettem Németh László írását. S bár az évtizedek során gyakran elővettem szekrény mélyén rejtgetett kincseimet, s némelyik 1956 októberében vásárolt napilapot az első betűtől az utolsóig végigböngésztem, Németh László gondolataival később sem barátkoztam meg. Igaz, a forradalom napjaiból származó ítéletem fogva tartott: úgy emlékszem, soha többet nem olvastam el újra az Új Magyarország vezércikkét.

Kár.

Jó tíz éve már, hogy végleg összeomlott a szocializmusnak nevezett egypárti puha diktatúra, folyamatosan kerülnek napvilágra 1956 dokumentumai, de – szeretném, ha nem lenne igazam – 1956 emléke (átláthatatlan belpolitikai csatározások hátterében) a történészek s a mindenféle-fajta veteránok vitatémájává kopott-szürkült.

Nagyon nagy kár.

Egy szakmai beszélgetésre készülődve olvastam el Füzi László *Alkat és mű* című, nemrég megjelent könyvét. A terjedelmes munka alcíme: Németh László 1901–1975. A 476. oldalon található Németh László egy 1956 novemberéből származó feljegyzése. Háromszor is elolvasok egy mondatot: „Ha a beavatkozás csak két-három napot késik, az összes magyar pártok közös nyilatkozatban szögezték volna le a szocializmus vívmányaihoz ragaszkodásukat.”

Amit csak remélt Németh László november 2-án, azt november derekán – post festam – már biztosan bekövetkező valóságnak gondolta.

Ha a beavatkozás csak két-három napot késik... Számomra ma is felfoghatatlan, hogy egy megszállt, katonailag letiport, diktatórikusan kormányzott országban miképpen lehet arról töprengeni: mi lett volna, ha...

De most elővettem, újraolvastam Németh László 1956 november elején megjelent két írását. Amivel akkor nem értettem egyet, azzal most sem értek egyet. Kamaszként politikai álmodozónak gondoltam Németh Lászlót, öreg fejjel sem gondolom másképpen.

Ő azt hitte: lehet kommunista közreműködéssel emberléptékű szocializmust építeni; én azt: elszégyellik magukat, s kitakarodnak hazánkból a megszálló orosz csapatok. Mindketten tévedtünk.

De nem csak én, a kamasz voltam vak 1956-ban.

Most újraolvastam Németh László akkor megjelent két írását (*Emelkedő nemzet*, Irodalmi Újság 1956. november 2.; *Pártok és egység*, Új Magyarország 1956. november 2.), azon töprengek: mennyire másról szólnak ezek az írások ma, mint 1956-ban. S vajon miért nem jutott eszembe 1989 őszén, rövidröptű politizálásom idején, hogy újraolvassam a régi, 1956 októbere óta őrzött újságokat. (Az eredeti példányok mellett akkor már birtokomban volt az 1986-ban, Giromagnyban negyedik alkalommal megjelent faksimile kiadás is: *A forradalom sajtója*.) Amikor 1989 októberében a Magyar Demokrata Fórum II. országos gyűlésén éles vita folyt arról, miképpen történjen a kárpótlás és melyik évtől (1945-től, 1949-től vagy 1956-tól?) kezdjük újraírni a magyar történelmet, bár sokan voltunk, akik úgy gondoltuk, hogy nem lehet visszafelé forgatni a történelem kerekét, de érveink elhaltak, mert gyengék voltak (gyengék voltunk) azokkal szemben, akik tökéletes kártala-

nítást, teljes körű kárpótlást követeltek s nyomtalanul ki akartak törölni néhány évtizedet a magyar történelemből.

Ha akkor elolvasom Németh László 1956 forradalom-lázás napjaiban keletkezett írását, az ő gondolataival érvelhettem, érvelhettünk volna a népi írók hagyományát örökérvényű politikai jelszóként lobogtató, politikus-ambíciójú értelmiségiek politikai álmaival szemben.

„...Magyarország az elmúlt évtizedben elég messze haladt a szocializmus útján, voltaképp szocialista állammá vált. Ezt a helyzetet a régi rend lerombolásának a vágyában számba nem venni, olyan óriási botlás lenne, amilyen a kommunistáké volt, akik a magyar gazdasági élet, főként a mezőgazdaság valóságos állapotát, magasabb fejlettségét számba nem véve, oda rombolták, ahol az orosz állt az októberi forradalom előtt, csakhogy a lenini menetrend szerint láthassanak a felépítéséhez. Intézkedéseinkben a mostani állapotokból kell kiindulni, eltökélve, hogy ami vívmány vagy kis változtatással vívmánnyá alakítható, azt megtartsuk, s megfelelő irányban továbbfejlesztjük.”

1956-ban a szovjet elvtársak újra „odarombolták” Magyarországot, ahol ők álltak, s lakájaik elkezdhatték építeni a kommunista cárizmus kelet-európai változatát.

Harminchárom év múlva kiderült: a rendszer életképtelen. A szovjet birodalom kártyavárként összeomlott. Magyarország népköztársaságból köztársaság lett, a kommunisták átképezték magukat szociáldemokratákká, ma már egypártrendszer helyett sokpártrendszerben élünk, puha diktatúra helyett kemény demokráciában. Megváltozott, jobb lett a sorunk, a sorsunk: 1990 óta nem kötelező egyféleképpen elképzelni Magyarország jövőjét.

Nem a Németh László hivatkozta egy évtized, de négy évtized s tucatnyi szovjet hadosztály sem volt képes Magyarországot életképes *szocialista állammá* alakítani. Rejtőzködve, álruhában, a felszínen korszínűre maszkírozva, megalakudva, oktondian hősködve vagy megkopottan-szürkén – de túléltek az elmúlt félévszázadot.

Túléltek – de nem ugyanazok vagyunk, akik voltunk, s akik lehettünk volna. A mások s a magunk múltjából sok mindent szeretnénk elfelejteni, meg nem történné tenni. 1990-ben jó lett volna tiszta lappal indulni. Szép álmom: zárójelbe tesszük a szocializmus negyven évét, s ott folytatjuk, ahol 1949-ben abbahagyni kényszerültünk. De már 1956-ban sem lehetett nyom nélkül kitörölni a kommunista rémuralom néhány évét az életünkből.

(Egy félbeszakadt mondat Madách Imre jegyzetfüzetéből, 1856-ból: „Demoralizálódtunk. Mitől 50-ben borzadtunk volna, most természetes. Talán, ha nincs...”)

Negyvenöt évvel ezelőtt szeptember derekán szorgalmasan iskolába járó diák voltam, s nem sejtettem, hogy október 6-án a Kerepesi temető bejára-

taíg sem jutok el a nagy tömegben; nem gondoltam arra, hogyan fogok ré-
mülten hazáig futni este kilenc órakor a Rádiótól október 23-án; elképzelni
sem tudtam, hogy néhány hét múlva tankoszlopok vonulnak a Bartók Béla
úton befelé, kifelé, befelé. 1956. november 2-án, amikor elolvastam Né-
meth László írását az Új Magyarországból, nem tetszett, hogy egy általam
tisztelt magyar író úgy gondolja: az alakuló politikai pártoknak abban egysé-
gesnek kell lenni, abban kell egységesnek lenni, hogy egységesen kiállnak a
szocializmus alapjai, a szocialista államrend mellett.

Ma is ingerel Németh László írásában a „szocializmus útján” kifejezés, s
1962-ben szünetben hazamentem a Katona József Színházból *Arx utazás*
bemutató előadásáról. Nem hittem el Németh Lászlónak, hogy szeretnem
kell a Szovjetuniót. A történelem parancsol: nem volt más választásunk,
együtt kellett élni a szovjet tankokkal. Egy nemzet az életben maradás érde-
kében akár földig hajolhat, ha arra kényszerítik. De soha nem szabad elhin-
nie, hogy természetes tartás a hétrét görnyedés.

Igaz, más a politika, más a történelem: egy nagy író lehet politikusként
álmodozó, miközben filozófusként bölcs.

Ha nem szállták volna meg Magyarországot az oroszok...

De megszállták.

S akkor nem érdemes – politikusként vagy politizáló íróként – arról
gondolkodni: mi lett volna, ha csak két-három nappal később fojtják vérbe
szabadságharcunk a szovjet tankok.

De negyven év múltán is érdemes eltöprengeni Németh László 1956
november elején megfogalmazott gondolatán: egy ország helyzetét, átala-
kulásának lehetséges irányát, irányait csak a valóságos történelem során
létrejött helyzet alapján lehet megítélni, s elképzelni. 1956 októberében
történelmi tény volt a néhány éves kommunista rémuralom, a Rákosi pri-
békjei által elkövetett szellemi, fizikai és erkölcsi rombolás. Lehet ezt – sze-
rintem tévesen – úgy értelmezni, hogy „Magyarország az elmúlt évtizedben
elég messze haladt a szocializmus útján, voltaképp szocialista állammá
lett.”, lehet úgy értelmezni – én így gondolom –, hogy egy dogma lakójai
néhány év alatt megpróbálták földig rombolni a magyar kultúrát, az *egyéniiség*
megsemmisítésével arctalan, szófogadó masszává passzírozni a nemzetet, s
Magyarországot mindenestül alárendelni a nekik kenyeret s hatalmat adó
gazdáik érdekeinek, de figyelmen kívül hagyni bűn, sőt hiba.

1956. november 4. után már nem volt lehetőségünk arról gondolkodni: a
Rákosi-szocializmus romjain milyen jövőt képzelünk el, s milyen Magyaror-
szágot szeretnénk magunknak felépíteni.

Viszont 1989 őszén érdemes lett volna Németh László tanácsát megfo-
gadni: negyven év „szocializmussal” a hátunk mögött, a Kádár-szocializmus

romjain vajon merre, hová s hogyan lehet előrelépni. Mert 1989-ben a Kádár-szocializmus romhalmaza volt számunkra a jelenidő.

1989-ben egy 1949-ben államosított cukrászdát sem lehet már gond nélkül visszaadni. És akiktől emberöltőnyi időre a szabad, boldog emberi élet lehetőségét rabolták el, azoknak mit lehet „kárpoztásként” visszaadni?

A múltat végképp eltörölni – dalolták a kommunisták és eltörölték a múltat.
Ma nem dalolnak.

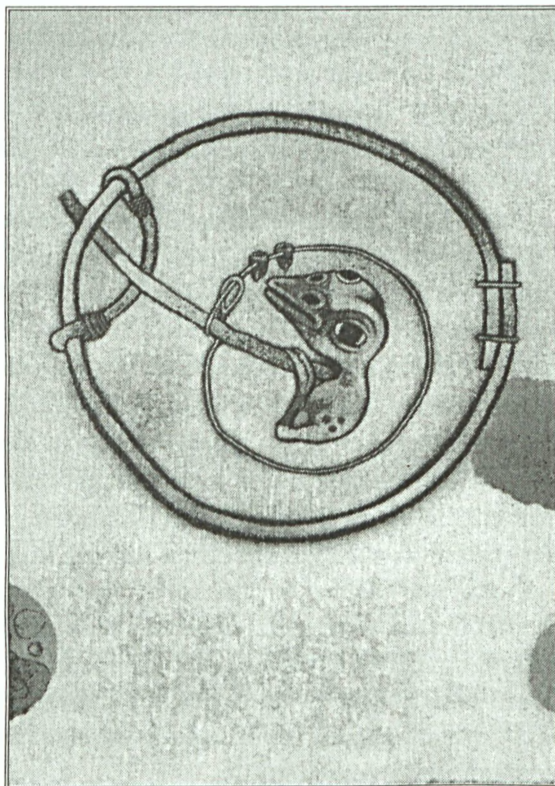
Mi többiek meg tudjuk: a múltat nem lehet, s nem szabad eltörölni.

...a múltat be kell vallani... – s akkor talán megértjük a jelent, akkor talán világosabban látjuk: hol állunk, s merre kell elindulnunk. 1956-ban, 1989-ben, 2001-ben.

Intézkedéseinkben a mostani állapotokból kell kiindulni...

Ebben tökéletesen egyetérték Németh Lászlóval.

Csak hát tudják-e mai ítélkező politikusaink, s álmodozó íróink milyenek a *mostani* állapotok?

Földi Péter: Hurok